

ОТБАСЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АХУАЛ ЖӘНЕ ҮЙЛЕСІМДІЛІК

КӨКШЕЕВА З.Т.
МЫРЗАБАЙ А.

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар
және инжиниринг университеті,
Ақтау, Қазақстан

Аңдатпа. мақалада отбасындағы өзара қарым-қатынастың түрлері, жанұя мүшелерінің үйлесімділігі мен ондағы психологиялық ахуал жайлы баяндалады.

Түйінді сөздер: отбасы, жанұя мүшелері, қарым-қатынас, үйлесімділік, психологиялық ахуал.

Психологиялық ахуал – бұл ерлі-зайыптылардың жағдай, көңіл-күй қатынастарының жиынтығы. Нақтылы психологиялық ахуал өте көп, бірақ солардың бәрін жайлы, жайсыз деп екі топқа бөлуге болады.

Жанұя жас ұрпақты тәрбиелеу мен адамдардың жеке басы бақытын қамтамасыз ету сияқты маңызды әлеуметтік міндет атқарады, сол себепті де өзара адамгершілік жауапкершілік пен әсерлі өзара көмекті талап ететін ұжым болып саналады. Жанұядағы психологиялық жағдай басқаша, өйткені адамдар өз өмірінің көп уақытын отбасында өткізетіндіктен, бір-бірімен ең нәзік сезім мен қатынас негізінде байланыс жасайтындықтан, мәселе әлдеқайда күрделі. Психологиялық жағдайдың жақсы болуы адамдар қауымының жанұядан басқа да ешқайсысына дәл мынадай маңызға ие болмайды және бұл жағдай жанұя бақытының негізіне кіреді[1].

Отбасының психологиялық ахуалына жұбайлардың жалпы адамдарға және сонымен қоса, жанұя мүшелеріне, бір-біріне деген қатынастары да әсер етеді. Л.Н. Толстой: “... ызалану, жатсыну әдеттері ұшқындамау үшін екеуің де басқасынан гөрі өзара қатынасқа көбірек сақ, абай болыңдар. Бір жан мен бір тән болып астасып кету оңай іс емес. Тырысу керек. Алайда тырыссаң, оған алар сыйың да зор. Білетін басты бір тәсіл: жұбайлық сүйіспеншілік себебінен адамды адамша сүйіп, бағалауды бір минутта ұмытып, жоғалтып алмауыңның қажеттілігі. Ерлі-зайыпты ретінде қатынас жасай отырып, осының негізінде басқаға да, жақын адамыңа да қатынас жасау ең басты мәселе деп қарау орынды болмақ...” деп тегіннен-тегін айтпаған ғой[2].

Отбасының сәттілігі оның мүшелерінің бір-біріне деген ізгі тілектестігі, қиын мәселеде жауапкершілікті өзіне алуға тырысуы, жұбайына қарағанда өзінен көбірек сын көзбен қарай білушілік сияқты қасиеттермен де анықталады. Әлеуметтік психологтар сәтті және сәтсіз отбасындағы адамдардың өзіне және жұбайына деген қатынастардың ерекшелігін зерттеген. Олардың алған қызықты дерегі бойынша некелеріне риза жұбайларда сыңарларына қарағанда өзіне сын көзбен қарауы басым болып шыққан. Некелеріне риза емес жұбайлардың (сәтсіз отбасылар) еріне (әйеліне) сын көзбен қарауы өздеріне сын көзбен қараудан асып кеткен. Бұл жайтты, сірә, адам біреуді сүйсе, сүйіктісіне ілтипатпен қарайды, оның кемшілігіне төзімділікпен қарайды, қажет болса, көмекке дәйім даяр тұрады.

Сәтті отбасының психологиялық ахуалы жұбайлардың мүдде ортақтығымен сипатталады. Ері мен әйелінің әуестігі мен қызығуы бірдей болып келуі тіптен міндетті емес, ең маңыздысы екеуінің де осы мүдделерімен санасып, соларға көңіл қоя білуінде болмақ және тегінде мұғалімнің баса айтуға тиісті негізгі мәселесі шын мағынасында бақытты деп жұбайлар үлкен қоғамдық мәселелер және тілектермен өмір сүретін отбасыны

айтуға болады деген ой болуы қажет. Эгоистік, тоғышарлық талпыныстар адамдарға бақыт әкелмейді, жеке адамның қоғамнан тыс бақытының болуы мүмкін емес. Бақыт деген бұл өзінің рухани және дене күштерінің қоғамдық өмірде толық қолданылуын әрқашан сезіну.

Орыстың тамаша суретшісі И.Н. Крамской: “Адамның бүкіл тіршілігі оның жеке басының бақытымен ғана толықпайды немесе дұрысырақ айтсақ, адамдардың жеке басының бақыты оны ортақ мүдделер күштірек және тереңірек тартып және ол осы қажеттіліктеріне деген қарсылықты өзінің жақын адамынан өте аз кездестірген жағдайда жоғарырақ әрі тәуір болады” деп әділ атап өтті[3].

Жанұядағы адамгершілікке негізделген қолайлы психологиялық жағдай жұбайлар мен отбасының басқа мүшелерінің өз-өздеріне сену, адамдарға сеніммен қарау, шат көңілділік, жан тыныштығы сияқты сапалар мен сезімдердің қалыптасуына әсер етіп, еңбек пен оқу әрекетінің нәтижелі болуына көмектеседі.

Психологиялық ахуал адамдардың үйлесімділігінен өте айқын байқалады. Қазір еңбек ұжымындағы, оқудағы және әсіресе, отбасындағы үйлесімділік жөнінде көп айтылып та, жазылып та жүр. “Мінездердің үйлеспеушілігінен” – деушілік айырылысудың кең тараған себептеріне айналып жүр. Қайсыбір топтарға біріккен адамдардың үйлесімділігі деген не, неге кейбір топтарда (жұмыста, мектепте, отбасында) осы үйлесімділік деп аталатын пайда болып, басқаларда пайда болмайды? Және осы адамдардың өмірі үшін қандай маңызы бар?

Адамдардың бір-бірімен үйлесімділігі жөнінде сөз қозғағанда ең алдымен, құндылықтар, мүдделер, эмоциялық бағдарлар, өмір сүрудің жалпы стильдерінің белгілі үндестігі ескеріледі. Егер отбасында осындай үндестік болса, онда, әрине оның барлық мүшелерінің арасында басқалардың жақсы жағын да, кемшіліктерін де біле отырып, бірақ соған қарамастан, адамды сол өз қалпында қабылдау түріндегі өзара түсінушілік пайда болады.

Отбасының бір адамы өте жігерлі болады, бірақ қайтымы шапшаң, енді біреуі жасқаншақ, жалтақ, бірақ оның есесіне өзіне берілген істен бас тартпайды, үшінші біреуі көмектескіш, жаны ашығыш, оған өзінің тіпті ең елеусіз немесе болмашы қиындықтарың және т.б. туралы қашан да айтуыңа болады. Мұндай отбасында әркім басқалардың ерекшелігін білсе де, өзінің де мүлтіксіз емес екенін ескере отырып, оларды түзетуге тырыспайды. Әрине, дәл осы жағдайда бұл, негізінен, отбасының ересек мүшелерінің өзара қатынасына байланысты болып отыр.

Бақытты ерлі-зайыптылар бірін-бірі жақсы түсінеді, олар басқаны да орынды бағалай алады, оның кемшіліктерін ескеріп, толық қабылдайды, ал мұның өзі – жақын адамдардың өзара қарым-қатынасындағы психологиялық жақтан жақсы жағдайда қамтамасыз ететін негізгі шарт болып табылады. Үйлесімділік сонымен бірге, жанұя мүшелерінің ой-толғамдарының бағалай білудегі пікірлердің жақындаса түсуінен көрініп отырады. Бағалаудағы белгілердің мұндай жақындасуы табиғи түрде пайда болады. Пікірлердің біркелкілігі басқа бағаларды басып, елемеу есесінен өз баға, талғамдарыңды зорлап енгізу арқылы пайда болса, онда әрине, үйлесімділік жөнінде ешқандай сөз болмақ емес[4].

Отбасындағы үйлесімділіктің көрсеткіші деп нендей жайды есептеуге болады? оның сыртқы объективтік көрсеткішіне отбасының амалсыздықтан емес, шын мағынасындағы сақталу фактісі жатады. Үйлесімділіктің ішкі, субъективтік көрсеткішіне отбасы мүшелерінің психологиялық жайлылықты, сенімділікті, жақтаушылықты сезініп, бір-бірімен қарым-қатынас жасаудан қанағат табуын жатқызуға болады. Мұндай отбасының психологиялық ахуалы жақсы болады.

Үйлесімділікке қарама-қарсы құбылыс адамдардың үйлеспеушілігі болып есептеледі. Бұл жағдайда отбасы мүшелерінің бір-бірімен қарым-қатынас жасау, өзара әрекеттесу қажеттілігі өте тар болады. адамдардың бір-бірінен оқшаулануы, бір-бірін жатсынуы келіп шығады. Ол орынды сияқты болып көрінетін кез-келген себепті пайдаланып, барлығының мүмкіндігінше бірге азырақ болуға тырысуы түріндегі ашық

және сонымен қоса, жанұя мүшелері қатар болғанмен, бас қоспайтын, амалсыздықтан қарым-қатынас жасайтын түрі жасырын кездеседі. Үйлеспеушілік, ерегіс, дау-жанжал, үздіксіз ұрыс-керістен бастап, оқта-текте ыза кернеп, бұрқ еткені болмаса, сырттай сыпайы мінез-құлық көрсету сияқты көрінетіндей сипаты жағынан да, оның жарыққа шығу дәрежесі жағынан да біркелкі болмайды.

Отбасы мүшелерінің бір-бірінен қашқақтауын басқа құбылыспен шатастырмау керек. Адамның тіпті үйлесімділік жағдайының өзіне ұзақ уақыт бойы бірге болуы “қарым-қатынас қажеттілігінің психикалық тояттаушылығы” деген өзгешелікке әкелетіндігі психологияда белгілі жайт. Мұндай құбылыс балабақшаға баратын жас балаларда өте айқын көрінеді. Кейде бала үйге келіп кенеттен жақындарымен қарым-қатынас жасаудан бас тартып, өзі бар ықыласымен ойынға кіріседі. Егер оған бөгет жасамаса, қарым-қатынас жасауға күштемесе, онда біраз уақыт өткен соң қайтадан басқа балалармен ойнауға немесе үлкендермен қарым-қатынас жасауға тырысады. Бұған қарама-қарсы жағдайда жағымсыз эмоциялық мінез-құлық көріністері пайда болуы мүмкін[5].

В.А. Сухомлинский: “Ұжымда ұзақ уақыт болу жағдайды ауыстырып, адамдардың жалғыз оқшауланып, рухани қарым-қатынас талап ететін жағдайдан толық арылып, демалуын қажет етеді...” деп жазады[6].

Отбасындағы өзара қарым-қатынастың әр қырын зерттеп жүрген ғалымдар осы қатынастар жақын адамдар бір-бірінің “оңашалануға”, яғни үздіксіз тұрмыстық, ақыл-ойлылық, эмоциялық жанасуда болудан қасыйбір демалыс алуға еркі бар екенін мойындағанда берік болады деп есептейді. Мұндай оңашалана демалушылық бұл қатынастарының беріктілігінің өзгеше бір тексерісі болып көрінуі мүмкін: егер жұбайлар уақытша аластаушылықтан кейін өзара қарым-қатынас жасауға қайтадан ұмтылатын болса, онда олар шын мәнінде бір-біріне жақын екенін дәлелдейді.

Сүйіспеншіліктің әлсіреуінен “сүйіспеншілік жойылды” деп қарамай, басқа адамдардың уақытша оңашалануына еркі барын мойындау, міне, мұның бәріне үйрену оңай емес. Кейде жұбайларға өздерінің бос уақыттарыңды оқта-текте бөлек, оңаша өткізіндер деп кеңес береді. Бірақ бұл жерде бірден жұбайлардың “бостандық дәрежесін” қалай анықтап, жұбайлардың екеуіне қолайлы, түптеп келгенде, олардың бір-бірінен алыстауын емес, олардың өзара қатынастарының нығаюына жеткізетін өлшемді қалай табуға болады деген мәселе туады.

Адамдардың үйлесімділігі - бірнеше, алуан түрлі сатысы бар күрделі құбылыс. Бұл ең алдымен идеялық-адамгершіліктік, ортақтық пен әлеуметтік-психологиялық үйлесімділік. Олар қоршаған дүние мен ондағы өз орнына қатысты өмірлік позицияның, негізгі құнды бағыт-бағдар, пікірлер сай келгенде байқалады. Психологиялық үйлесімділік жанұя мүшелерінің мінез-құлық, жеке бас ерекшеліктерінің өзара әсерін керек етеді. Психофизиологиялық үйлесімділік темперамент ерекшеліктерінің өзара әсеріне негізделеді. Үйлесімділіктің соңғы екі тармағын бір түрге біріктіреді. Жұбайлық қатынастар құрамына үйлесімділіктің барлық түрі енеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ынтымақов С.А., Карпушина Т. Д. “Отбасы құқығы” // Алматы 2002ж;
2. Л.Н. Толстой, Крамской И.Н. Влияние взаимоотношений в семье на межличностные связи ребенка: Дис. ... канд.психол.наук. Л., 1980. 165с
3. Шнейдер Л. Б. “Психология семейных отношений” // Москва, Апрель-Пресс 2000г;
4. Ворбьева Н.А. Особенности семейного воспитания как фактор развития коммуникативных способностей//Интегральная индивидуальность. Теория и практика. Кемерово, 2000. 195с.
5. Сухомлинский В. А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности // История педагогики в России. — Москва, 1999.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ И ГАРМОНИЯ В СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Кокшеева З.Т., Мырзабай А. - Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Актау, Казахстан.

Аннотация. В статье описаны типы взаимоотношений в семье, гармония членов семьи и психологическая ситуация в них.

Ключевые слова: семья, члены семьи, отношения, гармония, психологический климат.

PSYCHOLOGICAL SITUATION AND HARMONY IN FAMILY RELATIONS

Koksheeva Z.T., Myrzabay A. - Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The article describes the types of relationships in the family, the harmony of family members and the psychological situation in them.

Key words: family, family members, relationships, harmony, psychological climate.